

գիտաներ կրնան ըլլալ, և թէ չորս կողմերնին ծովը պատած ըլլալով՝ աղէկ ամրութիւն մը կրնան ըլլալ իրենց թըշնամեաց յարձակմանցը դէմ. և միանգամայն ապաստանարան մը կրնան ունենալ հոն, եթէ բուն իրենց երկրէն ատենօք հալածուելու որ ըլլան. բաւական է որ, կ'ըսէ, շուտ մը նաւերնին իջնալով կտրեն անցնին ծովը ու իրենց առջի խրկած գաղթականներուն քով դիմեն: Արձանագիրը կը լմըննայ՝ գրութեան թուականովը, որ է՝ երկրի Ռեզնյոնայէն (երկրաշարժ) ու անոր հետեւանք յեղափոխութիւններէն իրէս հարիւր տարի Վերջը:

ԱՇԽԱՏԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ձինաստանի քրիստոնէոսքիւնը:

Քրիստոնէութեան պայծառանալը երկրի մը մէջ՝ Քաղաքականութեան պայծառանալը կը ցուցնէ: Սէկը առանց մէկալին հաստատուն ու ճշմարիտ չկրնար ըլլալ: Այս բանիս որչափ աւելի Արօպա փորձ եղաւ անձամբ, այնչափ աւելի հիմա ջանք ու փոյթ ունի որ այն ազգաց մէջ ալ, որ քաղաքականութենէ զուրկ են, տարածել զայն՝ ճշմարիտ կրօնից ձեռքով: Որչափ ուրախալի բան է քրիստոնէի մը համար լսել որ այսօրուան օրս իր Արտոծոյ անարգութեան գործին ոչ միայն կրթեալ եւրոպացին, հապա նաեւ սե խափշիկը, վայրենի ափրիկեցին ու ամբարտաւան չինը կը մեծարեն ու կ'երկրպագեն:

Հոս Ձինաստանի առաքելական քաղաքացի մէկուն նորերս գրած նամակը թարգմանենք, որով լաւ կ'իմացուի թէ ինչ յաղթանակներ կ'ընեն, և դեռ կը յուսանք քրիստոնէութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը այն աշխարհներուն մէջ:

«Քիանկ-նան քաղաքին մէջ՝ առատ հունձք կայ և առաքելական քարոզաց համար աշխատելու ընդարձակ ասպարէզ մը: Առապաշտները օր օրուան վըրայ ուղղափառութեան կը մօտենան:

1854^{ին} յուլիսէն՝ ինչուան 55^{ին} նոյն ամիսը, որ է ըսել ամբողջ տարի մը, գրեթէ 2000 կռապաշտք մկրտուած են. երախայից թիւն ալ երթալով կ'աճի, և կռապաշտները հետզհետէ դըրուելու կու գան, մասնաւորաբար այն գաւառին բնակիչները՝ ուր որ ես կը կենամ. և ինծի կ'երեւայ թէ բուն ինքն սատանան է, մոլորութեանց հայրը, որ ասոնց դէպ 'ի ճշմարտութիւն կ'առաջնորդէ: Այս բացատրութիւնս շատերուն չափազանց և անհաւատալի կ'երեւայ, սակայն իրօք անանկ է: Սատանան կը սկսի նեղել ու չարչարել կռապաշտ մը, և յատուկ կերպով մը կանանց դասէն. ընտանիքը, ինչպէս կրնայ մակաբերուիլ, վշտացած՝ կը սկսին ամէն կարգէ զուրս սնոտիապաշտութիւնքը կատարել, կախարդ, քուրմ, քրմուհի կը կանչեն, և ամենեւին օգուտ մը չեն տեսներ. վասն զի սատանան իր բարեկամները լաւ կը ճանչնայ: Ան առանց կը դիմեն ճշմարիտ Արտոծոյն, զոր քրիստոնէայք կը պաշտեն, եկեղեցի կու գան, և պարզ կերպով քահանան կ'ուզեն տեսնել, հետը խօսիլ, օրհնուիլ իրմէ, միտալ կամ ուրիշ հոգեւոր բան մը առնուլ, կամ կատարել:

«Այս կը յորդորեմ զիրենք սուրբ հաւատքը ընդունիլ, դիւական խաբէութիւններէ ետ կենալ. տներնին կը խրկեմ քրիստոնէայ ծառայ մը, և կամ քրիստոնէական վարդապետութիւն սորվեցնող մը, որպէս զի բացատրէ անոնց մեր սուրբ կրօնքին խորհուրդները, և քրիստոնէից պարտքերը:

«Այս ժողովուրդը ընդհանրապէս շատ ընդդիմութիւն չհաներ քրիստոնէայ ըլլալու. թէ որ տուներնին աւելորդապաշտական բաներ ունենան, ինչպէս գրուածքներ, հմայք, կռոց արձաններ, և այլն, ամէն ալ կ'այրեն, և իրենց անունը երախայից ցանկին մէջը գրել տալով, կը սկսին քրիստոնէութեան հրահանգները սորվիլ. և երբոր բաւականապէս կրթուին, և իրենց հաւատոցը վըայ հաստատուն մնալուն փորձը ցուցնեն, կը մկրտուին:

„Սակայն ամենուն հետ բանը ասանկ դիւրութեամբ չլմընհար . կ'ըլլան այնպիսիք ալ՝ որոնց հետ հարկ է վիճել, խօսիլ, համբերել, և ամէն հարկաւոր ապացուցութիւն մէջ բերել: Եւ դժուարութիւնները աւելի գիտուններուն հետ վարուելու ատեն կը հանդիպին . որոնք Կոնփուկիոսի գրուածներէն քանի մը տող բան միտք առած ըլլալով՝ հպարտութեամբ իրենց գիտութեանը վրայ վստահացած են, ու կ'արհամարհեն ուրիշ ամէն կրօնքները, ամէն տեսակ տմարդի և անտեղի մնոտիապաշտութիւններ ռամկին սովորեցընելով . ուր ընդհակառակն քրիստոնէական հաւատոց ճշմարտութիւնը ընդունողներուն մէջ ամենէն աւելի յօժարամիտքը աղքատ և պարզսիրտ մարդիկն են:

„Ենք հիմա մեր այս առաքելութեան սահմանին մէջ առանց դժուարութեան կը կատարենք հանդիսական տօները հրապարակաւ քրիստոնէից յատուկ մատուանը մէջ: Ենքեալ տարուան սեպտեմբերի 6^{ին} եկեղեցական հանդէս մը ունէինք Վամ-հայ քաղաքին մէջ ուր յայտնի տեսնուեցաւ քրիստոնէից ոգւոյն եռանդը, և կռապաշտից մեզմէ ունեցած ակնածութիւնը: Եւ կէ տարի մը առաջ չորս քարոզիչ քահանայ մեռած էր հոս, որոնց մարմինը լաւ կերպով մը արկեղաց մէջ գոցած՝ Չինացւոց դագաղներով մեր Օյի-քավէ քաղաքը ունեցած տունը փոխադրեր էին. վասն զի Վամ-հայի մէջ եղած նոյն ատենուան պատերազմը արգելք եղեր էր քաղքէն դուրս ունեցած հին գերեզմանատունը տանելու զիրենք: () ր որոշուեցաւ այն դագաղները գերեզման փոխադրելու համար, քրիստոնէայք որ հանդիսին օրը իմացեր էին՝ խմբովին եկան այլ և այլ գաւառներէ արք և կանայք, աղջիկներ ու տղաք: Սխիթաւրութեան և արտասուաց օր մըն էր տեսնալը այն ընտիր նորադարձ քրիստոնէից բազմութիւնը՝ որոնք խումբ խումբ բաժնուած նաւակներով կու գային, իրենց մեծարգոյ հարքը պատուելու հա-

մար . մէջերնէն շատերը ապաշխարութեան և հաղորդութեան սուրբ խորհրդոց մերձեցան, և եռանդուն սըրտով մը հանգուցելոց հոգւոյը համար հանգիստ ու խաղաղութիւն կը մաղթէին: Ենչպէս անկեղծ և ճշմարիտ սրտի ցաւէ առաջ եկած արցունքներ էին որոնցմով մեծարգոյ քարոզչաց դագաղը կ'ողողուէր . և հանգստեան սըգաւոր արարողութիւնքը կատարուէր վերջը, տխուր ամբոխը սկսաւ դէպ'ի գերեզմանատուն երթալ, որ եպիսկոպոսարանէն գրեթէ երկու մղոն հեռու էր, և հոն հասնելու համար քաղքին շատ ճամբաներէն պէտք էր անցնիլ: Եւ մէկէն կ'երթար խաչելութիւնը, անոր ետեւէն Օյի-քավէի դպրոցին աշակերտները, քառասուն հոգի քրիստոնէական վարդապետութիւն սորվեցընողք, մեծ ու պզտիկ հայրապետանոցին աշակերտները իրենց եկեղեցական զգեստներով՝ ամենուն ձեռքը վառած կերօններ: Եւ եւելոց ամէն մէկուն դագաղը ութական հոգի կը տանէին, և հետերնին քսան Յիսուսեան կրօնաւորներ կ'երթային իրենց եկեղեցական զգեստներովը եպիսկոպոսին հետ մէկտեղ: Քրիստոնէից մեծ մասը, մասնաւորապէս կանայք, առաջուց գերեզմաննոց գնացեր էին . մնացողները դագաղին ետեւէն կու գային, իրենց բնիկ լեզուովը մեռելոց աղօթքները երգելով: Թիկնապահներ թափօրին մէջ կարգաւորութիւն պահելու համար մէկտեղ կու գային . ճամբաները ամբողջ վերէն 'ի վար կռապաշտներով լեցուն էին, որոնք իրենց խանութներուն մէջ, և խումբ խումբ բազմութեամբ ճամբաներուն գլուխը կեցած, լուռ առչած ու զարմացած մեզի կը նայէին: Եւ, կը խոստովանիմ անկեղծութեմ, որ այսպիսի կարգաւորեալ թափօր մը չեմ տեսած ոչ 'ի Վաքոյի և ոչ ալ 'ի Հռովմ . ամենեւին ձայն մը չէր լսուեր ճամբաներուն մէջ, խանութպանք իրենց գործքերը թողուցեր էին . միայն վեմօսաղմոսներուն տխուր արձագանգը կը լսուէր: Եւ, ո՛վ արդեօք ասկէ

15 տարի առաջ կրնար մտքէն անցընել թէ որ պիտի գայ յորում քահանայք իրենց սրբազան զգեստներովը խաչելութեան հետ մէկտեղ շինաց բազմամարդ քաղաքներէն մէկուն մէջ պիտի քալեն, բոլոր կռապաշտներուն զարմանք պատճառելով: Բայց ահա Բստուած այսպիսի մեծ գործ մը այսօրուան օրս ուզեց ու կատարեց, իր կամացը գործիք առնելով Վաղղիոյ տէրութիւնն ու ընտիր պաշտօնէից խումբ մը:

Վաղղիոյ տէրերը կը տեսնեն մեր հանդէսները, մեր արարողութիւնը, և եկեղեցւոյն փառաւորութիւնը, կը զարմանան, շատն ալ կը գովեն. և թէ որ հիմկուհի մայ դեռ կարողութիւն չունին մեր սուրբ կրօնքը ընդունելու, բայց վար զարնելով ալ չեն խօսիր իբրեւ անարգ, ատելի ու ֆեսական բան մը. այս բանս Վիանկ-նանի մէջ աւելի յայտնի կը տեսնուի: Բստ մէն բաներուս նախանձողներ ալ չեն պակսիր, բայց այս կուսակցութիւնը այնչափ ոյժ չունի: Աղղափառաց յառաջագիւտութիւնը նորաղանդից միշտ գրգիռ մըն է որ իրենք ալ շինաց մէջ իրենց ուսումը տարածեն: Բայց ի զանազան ժողովարաններէն, զորս Վամհա քաղաքին մէջ ունին, քաղաքներ և գեղերը կը վազեն, առատ առատ աստուածաշունչներ կը բաժնեն, նոյնպէս շինաց լեզուովը թարգմանուած ուրիշ այլ և այլ գրքեր ալ: Երբեմն գեղերու ու քաղաքներու մէջ բազմութեան առջև ալ կը քարոզեն, ուսկից ժողովուրդը ուրիշ բան չհասկընար, բայց միայն քանի մը բարոյական իմաստներ: Ետ անգամ կ'ըլլայ որ իրենց քարոզները կը լսեն նաև ուղղափառ կրօնքի և կամ խոստովանութեան դէմ խօսելով, թէպէտ և հասարակ ժողովուրդը խորհրդական խոստովանութեան և ոչ անունը գիտէ. քարոզէն վերջը գիրքերը կը բաշխեն. շատ անգամ ծառային ձեռքով կը ցրուեն գիրքերը, և անանկով կատարած կը համարին իրենց առաքելութիւնը:

Վաղղաքացի և գեղացի չինացիք աւսնց իրենց լեզուովը Ֆառաշէն կ'ըսեն՝

որ գիրք բաժնող ըսել է. զիրենք տեսնելու կը վազեն անցնելու ատեննին, կը ծիծաղին և դիւրին է ենթադրելը թէ առած գրքերնին առ ինչ կը գործածեն:

Վիանկ-նան քաղաքին մէջ նորաղանդից քարողութեան կերպը աւելի որսորդութեան կը նմանի. իրեք չորս փառաւոր նաւակներու մէջ կը նստին, հետերնին ունենալով իրենց կինն ու տղաքը, և որսի հրացաններն ալ ձեռուրնին: Երբեմն գեղ մը կամ քաղաք մը կը հանդիպին, ուր սուրբ գրոց օրինակներ բաժնեւէն ետքը, նորէն իրենց զուարճութիւնն և որսը առաջ կը տանին, և ասով իրենց առաքելական քարողութեան պաշտօնը կատարած սեպելով՝ ենթադրեալ դարձի եկողներուն առնանքը կը նշանեն, և իբրեւ նորաղանդութեան յաղթանակ մը կը հրատարակեն:

Որչափ տարբեր է այս կերպը ուղղափառ եկեղեցւոյ քարողչացը բանեցուցած կերպէն, որուն նոյն իսկ այն կողմերէն դարձող բարեսէր նորաղանդները զարմացմամբ կը վկայէին մեզի և կը նախանձէին, ցաւելով իրենց քարոջչացը անձնասէր քան քրիստոսասէր գնացիցը վրայ:

ԲՆԱԿԱՆՔ

ԿԵՆԻԱՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Նոր երկրի Ծոռն:

Ծոռներու ցեղին մէջ Վոր երկրի Ծոռն ըսուածը աւելի ազնիւ սեպուած է. վասն զի թէ տեսքովը և թէ մարդկանց ըրած ծառայութեամբքը վեր է քան իր տեսակին ուրիշ շները, և Վանգրահեր՝ կոչուածէն ալ աւելի օգտակար: Երաւ է որ գանգրահերը իր տիրոջը վրայ ունեցած սիրովը կամ ընտանութեամբ մեծ օգնութիւն է անոր ու այլ և այլ ձախորդութեանց մէջ ա-